

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ «СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА» ЯК ВАГОМОЇ СКЛАДОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

О.Б. Жук.

Львівський національний університет імені Івана Франка

© Жук О.Б., 2017.

Стаття отримана редакцією 09.06.2017 р.

Вступ. Формування теоретичних основ дослідження соціальної інфраструктури як вагової складової соціальної сфери є однією з найменш розроблених і водночас однією з найбільш актуальних проблем сучасної економічної науки. Відтак необхідність формування нових теоретико-практичних засад соціальної інфраструктури зумовлена вирішенням низки завдань. По-перше, як у вітчизняній, так і світовій економічній науці не сформовано однозначного підходу до трактування дефініції «соціальна інфраструктура». На сьогодні в Україні відсутнє законодавчо затверджене визначення досліджуваної категорії, що ставить перед діючим урядом першочергове завдання щодо вдосконалення нормативно-правової бази у соціальній сфері. Дискусійним є також питання стосовно її ролі в процесі формування національного багатства, мети її діяльності, характеру цієї діяльності та багато інших аспектів її функціонування. По-друге, соціальна сфера економіки суттєво відстає у своєму розвитку як за кількісними, так і якісними показниками, від вимог реформування вітчизняної економіки, що, своєю чергою, негативно впливає на темпи та якість зазначеного процесу. І, по-третє, розвиток інфраструктури стає велінням часу й програмною тенденцією держави Україна та світової економіки при переході на траєкторію сталого розвитку.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних аспектів соціальної інфраструктури як вагової складової соціальної сфери присвячені праці вітчизняних (Л. І. Безтелесна, Г. М. Юрчик [1], О. О. Калініченко [2], І. П. Кінаш [3], П. О. Кобилін [4], М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук [5], Н. Г. Пігуль [6], В. В. Соляр [7] та інші) й зарубіжних (В. А. Жамін [8], І. Кочерга, А. А. Мазаракі [9], Н. Г. Лук'янова [10], Н. А. Плащинський [11], Ю. Б. Рандалов, Ц. Б. Будаєва [12] та ін.) науковців. Аналіз публікацій згаданих авторів дозволяє здійснювати подальші дослідження у цьому напрямі.

Постановка завдання. Метою статті є систематизація теоретичних підходів до визначення дефініції «соціальна інфраструктура», визначення переваг та недоліків кожного з них для з'ясування її змістовного наповнення.

Основний матеріал і результати. Проблемам функціонування та розвитку соціальної сфери як об'єкта соціальної політики у нашій державі завжди приділялося достатньо уваги, але їх розв'язання найчастіше носило декларативний характер. Спроби розв'язати соціальні проблеми не давали очікуваних результатів, оскільки вони спрямовувалися на подолання кризових явищ в одній окремо взятій галузі соціальної сфери. На сучасному ж етапі соціально-економічного розвитку необхідні нові підходи до їх розв'язання, спрямовані на розвиток соціальної сфери не стільки як об'єкта соціальної політики, а й насамперед як сфери діяльності, сфери суспільного життя, покликаної забезпечувати високий рівень життя населення.

Загальноприйнятого або найширше вживаного визначення дефініції соціальної сфери в сучасній економічній літературі не існує. Характерною ознакою сучасних досліджень сутності соціальної сфери є істотна розбіжність у діапазонах визначення цього поняття; його зміст щоразу набуває різнопланової конкретизації. Водночас категорія має самостійність, характерні ознаки, специфічні закономірності свого розвитку та функціонування. Так, проведений аналіз наукових підходів як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників до трактування соціальної сфери дозволяє зробити висновок, що досліджувана категорія, незважаючи на накопичений величезний матеріал, вимагає уточнення; розуміється у таких основних значеннях, як: «сукупність галузей життєдіяльності (нематеріальне виробництво)», «сфера суспільних відносин», «сфера (простір) життєдіяльності людини (суспільства)», «комплексна система», «сектор (підсистема) економіки», «частина інших сфер життєдіяльності людини (суспільства), що не є самостійною підсистемою суспільства».

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що аналіз різних точок зору авторів щодо визначення сутності соціальної сфери дозволив узагальнити певні характерні ознаки, що розкривають зміст та специфіку її функціонування: по-перше – соціальна сфера є однією з основних сфер

суспільного життя; по-друге, основою соціальної сфери виступає система суспільних відносин, що виникають у процесі життєдіяльності людей і їх спільнот із приводу відтворення людського потенціалу, задоволення життєвих потреб людей та формування соціальної справедливості в суспільстві; по-третє, результатом функціонування соціальної сфери є матеріальні й нематеріальні блага та послуги, що задовольняють потреби суспільства й окремих його членів.

Узагальнивши найбільш характерні риси досліджуваної категорії, автор пропонує розглядати соціальну сферу у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні соціальна сфера являє собою сукупність усіх галузей і видів життєдіяльності суспільства, взаємопов'язаних з державними та недержавними підприємствами, установами й організаціями, функціонування яких спрямоване на задоволення життєвих потреб людей у матеріальних і нематеріальних благах та послугах, забезпечення належного рівня життя громадян і зростання їх благополуччя в державі, а також створення оптимальних умов для самореалізації особистості відповідно до її здібностей, суспільних та власних інтересів. Соціальну сферу в широкому розумінні автор розглядає як одну з важливих сфер суспільного життя, основою якої виступає система суспільних відносин, що виникають у процесі життєдіяльності людей і їх спільнот із приводу відтворення людського потенціалу, задоволення життєвих потреб людей та формування соціальної справедливості в суспільстві.

Варто зауважити, що аналіз сучасних наукових джерел показав, що існують розбіжності у поглядах вітчизняних науковців як щодо визначення дефініції соціальної сфери, так і стосовно її структурних складових, які забезпечують її відтворення, розвиток та функціонування. Проведений аналіз дозволив виділити три позиції щодо складових елементів досліджуваної сфери: перша – «соціальні відносини, соціальні процеси та соціальні потреби» (Л. І. Безтелесна, Г. М. Юрчик [1, с. 145]); друга – «суб'єкти соціальної сфери (особа, група осіб, організація, населення тощо, яким належить активна роль у конкретному процесі), соціальні інститути (органи, що здійснюють управління соціальною сферою), соціальна інфраструктура, соціальні зв'язки й відносини між суб'єктами, підсистемами та органами управління та потреби, котрі лежать в основі цих відносин» (Н. Г. Пігуль [6]); третя – «соціально-культурна складова, яка включає освітньо-духовну (освіта та наукова діяльність, культура і мистецтво) й соціально-оздоровчу (охорона здоров'я, фізична культура та спорт, соціальний захист і забезпечення, туризм) підскладові та матеріально-побутова складова, структура якої представлена соціально-побутовою (житлово-комунальне господарство, торгівля й ресторанне господарство) і соціально-комунікаційною (пасажирський транспорт, зв'язок, виставкова діяльність) підскладовими (О. О. Калініченко [2]).

Ознайомившись із позицією дослідниці Н. Г. Пігуль щодо структурних складових соціальної сфери (рис. 1), автор вважає за доцільне продовжити її дослідження в цьому напрямі, зокрема пріоритетне значення серед складових надає соціальній інфраструктурі, яка, на його думку, виступає матеріально-технічною базою останньої.

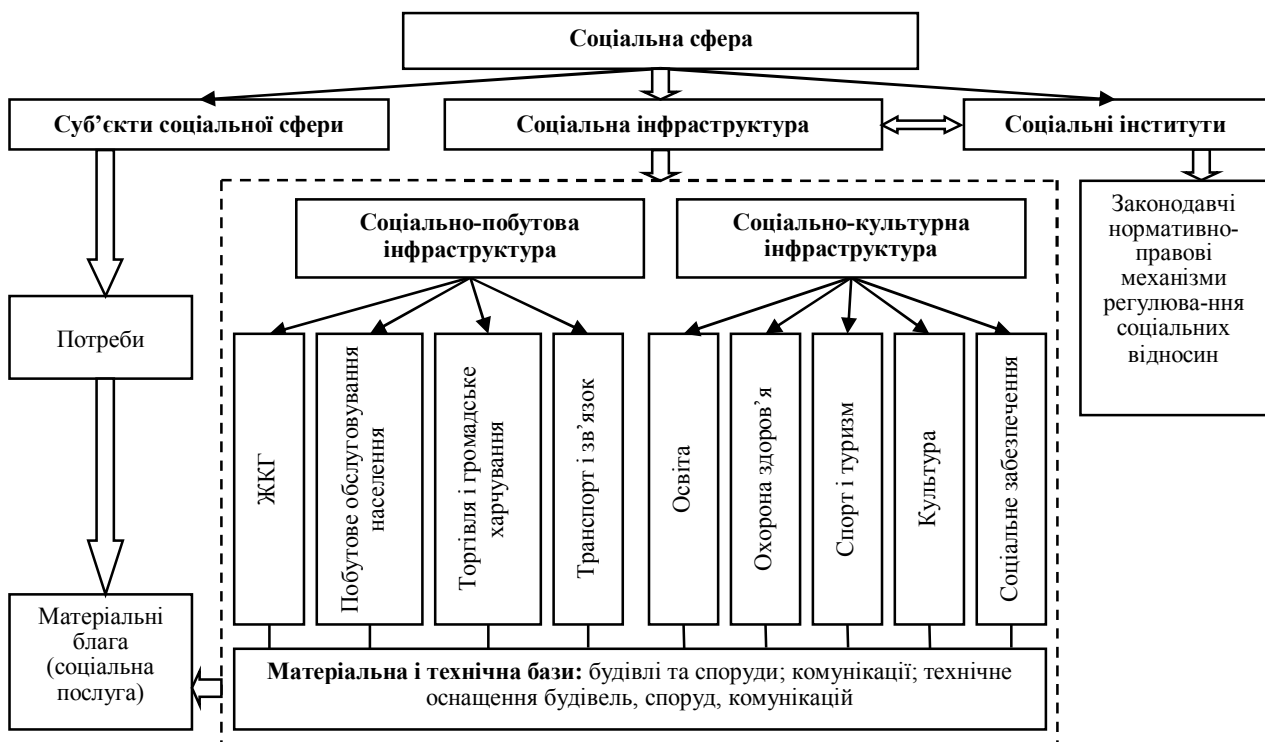

Рис. 1. Схема взаємодії складових елементів соціальної сфери за Н. Г. Пігуль [6]

Залежно від характеру задоволення особистих і суспільних потреб дослідниці О. О. Калініченко [2] і Н. Г. Пігуль [6] виокремлюють два структурні елементи соціальної інфраструктури – соціально-культурний та соціально-побутовий. До першої складової відносять сфери, для яких є специфічним визнання обмеженої діяльності приватного бізнесу, збереження неринкового сектора, тобто обумовлюється значний вплив держави на визначення напрямів розвитку сфер економічної діяльності, контроль за їх діяльністю та фінансування з боку держави. При цьому діяльність таких сфер (освіта й наука, охорона здоров'я, соціальний захист, соціальне забезпечення, духовний та фізичний розвиток, туризм) спрямована на задоволення духовних, освітніх, соціально-культурних потреб індивіда, а також формування та розвиток культурного, духовно багатого й освіченого суспільства.

До соціально-побутової складової науковці відносять сфери, які завершують процес виробництва (створення матеріальних благ) і доведення їх до споживача. Для другої групи сфер (ЖКГ, побутове обслуговування населення, торгівля та ресторанне господарство, транспорт і зв'язок) характерним є процес приватизації, тобто формування недержавного сектора, а функції держави зводяться до ліцензування діяльності підприємств, атестації персоналу, акредитації та регулювання цін на окремі послуги [2; 6].

Трактування поняття «соціальна інфраструктура» у науковій економічній літературі потребує детального вивчення, що зумовлено розмаїттям підходів до дослідження специфічних властивостей цієї категорії. У рамках сучасних наукових досліджень можна виокремити декілька основних підходів вітчизняних та зарубіжних науковців до визначення досліджуваної дефініції:

– I підхід – як «матеріальна база (стійка сукупність матеріально-речових елементів)», функцією якої є створення умов зайнятого населення у виробництві. Наведений підхід визнали справедливим, обґрунтованим і найбільш прийнятним такі зарубіжні вчені, як В. А. Жамін, Г. І. Осадча, Н. М. Римашевська, В. В. Паціорковський та інші. Для прикладу, за В. А. Жамініним, соціальна інфраструктура – «це стійка сукупність матеріально-речових елементів, що забезпечують загальні умови для раціональної організації основних видів діяльності людини – трудової, суспільно-політичної та ін., – розвиваються в інтересах робітничого класу, всіх трудящих соціалістичного суспільства» [8, с. 14]. Така трактовка була однією з перших, зустрічалася в роботах 1970-х рр., вона мала суто економічний характер з орієнтацією на виробництво, що й було характерно для багатьох понять, які досліджувалися у той час у СРСР;

– II підхід – як «сукупність (комплекс) матеріальних об'єктів (підприємств, організацій та установ), що створюють умови для задоволення потреб і забезпечують загальні умови для ефективної діяльності людини в усіх сферах суспільного життя». Наведений підхід зустрічається у працях таких вчених, як А. Н. Алімов, В. А. Богаєнко, С. І. Бандур, Т. А. Заяць, В. І. Куценко, М. Х. Вдовиченко, М. К. Орлатий, К. І. Якуба, А. О. Єпіфанов, О. О. Калініченко, А. І. Кочерга, А. А. Мазаракі, І. В. Прокопа, Ю. Б. Рандалов, Ц. Б. Будаєва, В. В. Соляр та інші. На думку автора, серед цілого ряду визначень за цим підходом найбільш вдалим є трактування дослідників А. І. Кочерги та А. А. Мазаракі, котрі розглядають соціальну сферу як «сукупність об'єктів, підприємств, організацій та закладів, діяльність яких спрямована на задоволення особистих потреб, у тому числі через надання послуг матеріального і нематеріального характеру, забезпечення життєдіяльності, інтелектуального розвитку та високої суспільної активності людей, тобто як одну з підсистем суспільного відтворення, що покликана створити загальні умови розвитку» [9, с. 271]. Варте уваги і визначення соціальної інфраструктури, наведене російськими вченими Ю. Б. Рандаловим та Ц. Б. Будаєвою: «соціальна інфраструктура – комплекс підприємств, споруд і закладів, які забезпечують на певній території необхідні матеріальні та культурно-побутові умови життя населення, а саме: житловий фонд, заклади науки, культури й мистецтв, загальної та професійної освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення, підприємства торгівлі й комунального господарства, споруди спортивного та оздоровчого призначення, пасажирський транспорт» [12, с. 72]. При цьому слід зазначити, що наведене розуміння досліджуваного поняття зародилося ще у 1970-х рр., активно розроблялося у 1980-х рр., на сьогодні є найбільш поширеним та продовжує трактуватися в роботах українських та російських учених ХХІ ст. Деяку іншу позицію в рамках цього підходу висловив український науковець В. В. Соляр: «соціальна інфраструктура – це цілісна система господарських структур, метою яких є здійснення видів економічної діяльності, що забезпечують матеріальні умови для функціонування і відтворення виробничого комплексу та життєзабезпечення населення регіону, а також специфічні нематеріальні умови розвитку людського капіталу відносно до сучасних напрямів суспільного прогресу» [7, с. 200]. Таке визначення дає змогу розглядати соціальну інфраструктуру як суб'єкта ринкових відносин, у той час як у попередніх дослідженнях соціальна інфраструктура розглядалася в умовах адміністративно-командної економіки;

– III підхід – як «сукупність (комплекс) галузей соціального призначення», тобто прямо або опосередковано ототожнюється зі сферою послуг. Прихильниками цього підходу є: Н. М. Вітренко, Н. Г. Лук'янова, М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук, Н. Г. Пігуль, Н. А. Плащинський, М. В. Туленков, А. Г. Ягодка та інші. Зокрема, Н. Г. Лук'янова під соціальною інфраструктурою розуміє «складну, мозаїчну, ієрархічну систему, що включає галузі різного ступеня розвитку та функціонального призначення, загальною метою яких є задоволення потреб населення в різних видах послуг» [10, с. 5]. М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук, скажімо, розглядають соціальну інфраструктуру як «частину загальної інфраструктури, сукупність галузей, міжгалузеве утворення, що спеціалізуються на обслуговуванні населення, забезпечує потреби населення у різноманітних послугах» [5, с. 158 – 159]. На думку дослідника Н. А. Плащинського, соціальна інфраструктура являє собою «сукупність галузей, пов'язаних із формуванням інтелектуального потенціалу суспільства» [11]. Результат її функціонування автор убачає у наданні соціальних послуг, які сприяють підвищенню життєвого рівня населення. Наведене вищезазначеними авторами розуміння поняття «соціальна інфраструктура» в рамках II підходу зародилося у 1980-х рр. і почало активно розроблятися у 1990-х рр. та XXI ст., що пов'язано із соціологізацією географічної науки, привертання уваги дослідників-економістів (адже соціальна інфраструктура широко досліджується економістами-регіоналістами) до соціальної складової господарства пострадянських країн.

Крім вищенаведених визначень поняття «соціальна інфраструктура» в рамках трьох основних підходів, існують й інші визначення. Так, на думку П. О. Кобиліна, соціальна інфраструктура повинна розглядатися з позицій системного підходу і відповідно до розуміння поняття «соціогеосистема» він досліджує її як «частину структури регіональної соціогеосистеми, що спрямована на забезпечення нормальних умов проживання населення, його потреб у послугах (підсистеми освіти, охорони здоров'я, культури, житлово-комунального господарства, транспорту та зв'язку по обслуговуванню населення, торгівлі, ресторанного господарства, побутового обслуговування, фізкультури та спорту), що пов'язані через потоки речовини, енергії та інформації в географічному просторово-часовому континуумі» [4, с. 142].

На думку дослідниці Н. Г. Пігуль, сутність інфраструктури повніше розкривають виконувані нею функції, зокрема: всебічний і повний розвиток людини шляхом задоволення її побутових, духовних та культурних потреб; створення умов для формування прогресивних тенденцій у демографічних процесах; ефективне використання трудових ресурсів; відтворення робочої сили, яка б відповідала потребам і рівню розвитку виробництва; забезпечення оптимальних житлово-комунальних і побутових умов життя населення; охорона здоров'я, поліпшення та збереження фізичного здоров'я населення; раціональне використання вільного часу людей; формування громадської свідомості та наукового світогляду; управління й охорона громадського порядку; розподіл і обмін матеріальних благ [6, с. 40].

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що автор, як і більшість науковців, дотримується II підходу щодо визначення дефініції «соціальна інфраструктура» та пропонує розглядати її як вагому складову соціальної сфери, яка являє собою комплекс матеріальних об'єктів (підприємств, організацій, установ), діяльність яких спрямована на задоволення життєвих потреб людей, у тому числі через надання послуг матеріального і нематеріального характеру, забезпечення життєдіяльності, інтелектуального розвитку та відтворення головної продуктивної сили суспільства – суспільно активного індивіда (людини). Доцільність запропонованого визначення соціальної інфраструктури, на думку автора, обумовлена такими обставинами. По-перше, усі наведені вище визначення акцентують увагу на визначальній ролі соціальної інфраструктури в забезпеченні умов для діяльності людини. Соціальна інфраструктура повинна забезпечувати не просто процес відтворення, а ефективне протікання процесу суспільного відтворення. По-друге, соціальна інфраструктура включає весь комплекс послуг, що надаються як реалізація процесу відтворення населення. Специфічність соціальної інфраструктури, виходячи із запропонованого визначення, полягає в тому, що вона надає послуги з метою ефективного суспільного відтворення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безтелесна Л.І. Сутність та складові соціальної політики: теоретичний аспект / Л.І. Безтелесна, Г.М. Юрчик // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 2 (2). – С. 141 – 147.
2. Калініченко О.О. Організаційно-економічний механізм розвитку соціальної сфери України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О.О. Калініченко. – К., 2014. – 24 с.

3. Кінаш І.П. Склад і структура соціальної інфраструктури / І.П. Кінаш // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 3 (2). – С. 171 – 176.
4. Кобилін П.О. Підходи до визначення поняття «соціальна інфраструктура» / П.О. Кобилін // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Сер.: Геологія – Географія – Екологія. – 2013. – Вип. 39. – № 1084. – С. 137 – 142.
5. Паламарчук М.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії / М.М. Паламарчук, О.М. Паламарчук. – К.: Знання. – 1998. – 416 с.
6. Пігуль Н.Г. Сутність і значення соціальної інфраструктури / Н.Г. Пігуль // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – № 2 (58). – 2013. – С. 37 – 41.
7. Соляр В.В. Обґрунтування перспективних напрямів розвитку соціальної інфраструктури регіону / В. В. Соляр // Регіональна економіка. – 2012. – № 1. – С. 200 – 207.
8. Жамин В.А. Инфраструктура при социализме / В.А. Жамин // Вопросы экономики. – 1977. – № 2. – С. 14 – 15.
9. Кочерга А.И. Народнохозяйственный комплекс и социальные проблемы / А.И. Кочерга, А.А. Мазараки. – М.: Мысль, 1981. – 271 с.
10. Лукьянова Н.Г. Пространственная дифференциация социальной инфраструктуры крупного города: на примере Смоленска: автореферат дис. на соискание ученой степени канд. геогр. наук: спец. 25.00.24 «Экономическая, социальная и политическая география» / Н.Г. Лукьянова. – Смоленск, 2011. – 22 с.
11. Плащинский Н.А. Инфраструктура общественного производства / Н.А. Плащинский. – Минск: Беларусь, 1985. – С. 12 – 13.
12. Рандалов Ю.Б. Социальная инфраструктура региона: проблемы развития (на примере Бурятской АССР) / Ю.Б. Рандалов, Ц.Б. Будаева. – Новосибирск: Наука, Сиб. отд.-ние, 1989. – 72 с.

UDC 338.49

Oleh Zhuk, Postgraduate Student. Ivan Franko Lviv National University. **Theoretical Approaches to Determining of the Definition «Social Infrastructure» as an Important Component of the Social Sphere.** Theoretical approaches to determining definitions of «social infrastructure» and «social sphere» are systematized in the article. The author proposed his own interpretation of the studied categories. The structure of social sphere in which priority among components is provided by social infrastructure (there is serving as the material and technical basis) is submitted.

Keywords: theoretical approaches, social sphere, social infrastructure, service industries.

УДК 338.49

Жук Олег Богданович, аспірант. Львівський національний університет імені Івана Франка. **Теоретичні підходи до визначення дефініції «соціальна інфраструктура» як вагової складової соціальної сфери.** Здійснено систематизацію теоретичних підходів до визначення дефініцій «соціальна інфраструктура» та «соціальна сфера». Запропоновано власне трактування досліджуваних категорій. Подано структуру соціальної сфери, в якій пріоритетне значення серед складових надано соціальній інфраструктурі, котра виступає матеріально-технічною базою останньої.

Ключові слова: теоретичні підходи, соціальна сфера, соціальна інфраструктура, сфера послуг.

УДК 338.49

Жук Олег Богданович, аспирант. Львовский государственный университет имени Ивана Франка. **Теоретические подходы к определению дефиниции «социальная инфраструктура» как весомой составляющей социальной сферы.** Осуществлена систематизация теоретических подходов к определению дефиниций «социальная инфраструктура» и «социальная сфера». Предложена и обоснована собственная трактовка исследуемых категорий. Дана структура социальной сферы, в которой приоритетное значение среди составляющих отводится социальной инфраструктуре, которая выступает материально-технической базой последней.

Ключевые слова: теоретические подходы, социальная сфера, социальная инфраструктура, сфера услуг.